

El manicomí de Salt

Text > **ALEGRIA SAMBOLA BUGUÑÀ**, psicòloga (període del 1976 —de les primeres promocions de psicòlegs— al 2017)

Un dels meus records d'infantesa és estar jugant amb una pilota de cuir vora uns grans camps verds. És l'abril i bona part dels camps sembrats ja han crescut més d'un pam. Dec tenir uns quatre o cinc anys, i un home a frec de la trentena, de mitjana estatura i canós, em vigila. És en Ramon. L'avi li ha demanat que em vigili mentre ell fa sobretaula, després de dinar, amb el pare i la mare. La pilota se m'escapa al camp i en Ramon va a recollir-me-la. Està prohibit trepitjar el conreu en aquesta època de l'any i s'exposa a endur-se una bona esbroncada de les monges.

Anys més tard, em vaig assabentar que en Ramon, aquell home que tenia cura de mi, era considerat «perillós» pel seu trastorn mental. Però el doctor Sambola, metge i director del Sanatori de Salt, no va dubtar a confiar-li la meua vigilància quan jo encara era una nena.

La relació de la meua família amb l'hospital psiquiàtric ha sigut sempre molt estreta. L'avi era metge del poble de Salt abans de la Guerra Civil i col·laborava en l'assistència als interns. Durant la guerra, unes quantes monges del Sanatori es van amagar dels comitès al pis que l'àvia Dolors va muntar a Girona, cedit per una cosina seva, a la plaça del Gra. Dolors Riera era cuba-

na de naixement i va demanar la protecció del govern cubà en esclatar la guerra. Aquesta protecció significava que el pis estava sota bandera cubana i preservat d'escorcolls. El seu marit, Ramon Sambola, i el seu fill, Agustí Sambola, van aconseguir fugir gràcies a la «insinuació» d'un membre del comitè de Salt al doctor Massa, que els va advertir ràpidament.

A principis dels setanta, quan jo encara era una psicòloga novella i vaig tornar al Sanatori per treballar-hi com a professional, em vaig retrobar amb en Ramon a la porta d'entrada. Ens vam reconèixer i ens vam saludar afectuosament. El psiquiatre Joan Tor-

>> D'esquerra a dreta, Franco Basaglia, Joan Torres, Pep Fàbregas, Alegria Sambola i Carlos Castilla. (Autoria: JORDI MESTRE)

res també va creure i va confiar en ell quan li va oferir treballar de porter de l'hospital. El nou corrent de filosofia hospitalària, que consistia a fer que els interns participessin en la vida diària del centre (i que bona part dels professionals de la salut mental vèiem amb bons ulls), ho va permetre.

Anys més tard, em vaig assabentar que en Ramon, aquell home que tenia cura de mi, era considerat «perillós» pel seu trastorn mental

Interns treballant la terra i rentant roba

Tot i que aquesta nova manera d'entendre el tractament de la salut mental semblava innovadora, pel que jo havia sentit sempre a casa, el Sanatori tirava endavant amb voluntarietat i esforç d'interns, comunitat religiosa i alguns pocs treballadors. Aquells extensos camps eren conreats pels pacients, majoritàriament gent acostumada a treballar la terra, i abastien el Sanatori i l'Hospital de Santa Caterina.

El *ropero* era una activitat que durant molts anys van fer les dones ingressades. Rentaven a mà tota la roba de llit i dels pacients, confeccionaven, repassaven i planxaven. Alguna malalta interna anava a rentar roba a les famílies de Salt i Girona que la contractaven. De petita, a casa venia un dia a la setmana la Maria, una dona grassa, treballadora, que sempre es veia contenta de poder guanyar uns diners i poder menjar a fora, lluny de la rutina diària. Aquesta activitat encara la feien als anys setanta, quan jo vaig entrar a treballar-hi. Altres interns treballaven a la cuina, netejaven pavellons o formaven part de la brigada de pintura que supervisava l'Enrique, el xofer i home de confiança de tot l'hospital.

La manca de recursos i de personal fins a mitjans dels setanta feia que les visites al manicomi em produïssin una sensació de pobresa, precarietat i tristesa. Hi havia molts pacients passejant

pels jardins, i encara més a dins dels pavellons. Vestien robes velles, se'ls veia poc cuidats físicament i poc medicats, cridaven i presentaven estereotípies. La societat encara no era rica, i el manicomi era clarament pobre.

El pes de l'assistència residia en la comunitat religiosa, i moltes activitats voltaven a l'entorn de processons, misses i celebracions religioses que eren ben vistes per l'autoritat. D'altres eren més discutides: el doctor Sambola va ser cridat a Governació per haver posat en un gramòfon la *Santa Espina* als jardins de l'hospital. L'avi va deixar la direcció el 1957 en jubilar-se i va ser nomenat el doctor Pigem.

La denúncia dels metges residents, que va fer públiques les condicions de l'hospital, va tenir un gran ressò a la premsa i entre els universitaris

Unitat d'Alcoholisme i Toxicomanies

Jo vaig arribar a l'hospital el setembre de 1976, recentment llicenciada en psicologia. Feia dos anys que hi havia hagut la denúncia dels metges residents, que va fer públiques les condicions de l'hospital i que va tenir un gran ressò a la premsa i entre els universitaris. Com a resposta, la Diputació va contractar metges joves amb ganes d'innovar i va construir un pavelló, el Pavelló Nou, on es va traslladar la direcció i l'administració i es feien les visites externes. Es va inaugurar la Unitat d'Alcoholisme i Toxicomanies, que va dirigir el doctor Arnau, i les unitats A i B, de dones i homes. Es van contractar infermers i auxiliars, molts d'ells encara estudiants universitaris, que van portar nous aires a la institució. Es van instaurar assemblees setmanals amb els pacients i teràpies de grup, i els auxiliars participaven activament en les intervencions terapèutiques. Fins aquell moment, només hi havia hagut una infermera, la Dolors Serra, que juntament amb la Margarita Vilanova, secretària de

direcció, eren el referent de tots els nouvinguts, tant pacients com treballadors.

L'any 1984 el Pla Assistencial per a les comarques de Girona va ser aprovat pel Ple de la Diputació. Aquest projecte ja s'havia iniciat el 1979, quan era diputat de Sanitat Just M. Casero, i va ser promogut per Joan Torres com a ideòleg. Es van ampliar els equips i es va activar el desenvolupament de la Xarxa. Es van obrir tres unitats de referència comarcal per poder ingressar pacients que eren visitats als ambulatoris ubicats als hospitals comarcals i on un psiquiatre acompanyat d'un infermer, un auxiliar o un psicòleg es desplaçaven per fer les visites. Les unitats del Pavelló Nou van significar un canvi important en la dinàmica hospitalària. Els ingressos eren breus, i l'atenció al pacient anava orientada a l'alta i a la continuïtat assistencial dins i fora de l'hospital. Va ser el moment en què es van constituir els cinc equips multidisciplinaris, un per a cada comarca, que constaven de psiquiatres, psicòleg, treballador social, infermers i auxiliars de clínica i netejadores.

El cos facultatiu va instaurar l'assemblea de professionals, que s'anomenava Junta Facultativa, en què es discutia el dia a dia i els projectes de la xarxa hospitalària. Hi participaven tots els metges i psicòlegs.

La implicació del personal va ser molt elevada: cuinaven, jugaven a cartes, al dòmino, a futbol, feien acompanyament, assemblees... Es feien visites domiciliàries per evitar ingressos, i per traslladar-se als domicilis s'utilitzaven els cotxes del personal mateix, fins que un psiquiatre i una infermera van tenir un accident que va obligar a canviar aquests protocols. Aquests canvis havien estat àmpliament reclamats.

La implicació del nou personal va ser molt elevada: cuinaven, jugaven a cartes, al dòmino, a futbol, feien acompanyament, assemblees...

>> Les Filles de la Caritat de Sant Vicenç de Paül van arribar a l'Hospital Psiquiàtric de Salt l'any 1913 i hi han romàs fins al 2014. (Autoria desconeguda)

Paral·lelament, molts treballadors de les unitats de crònics i personal administratiu, com en Candi i la Rosa, van ampliar les activitats que ja es feien amb els pacients crònics: el seguiment de dos pisos de pacients externalitzats supervisat per la Manoli, que juntament amb l'Amanda treballaven la laborteràpia. Gran part del personal col·laborava en les excursions, les sor-

El pas d'obrir les portes del manicomi, de donar veu als pacients, es va fer amb la col·laboració de tots els implicats, que sentíem l'hospital i el projecte d'obertura com a nostres

tides al teatre, les festes al mateix hospital o la rua del Carnestoltes de Salt, entre d'altres.

El pas d'obrir les portes del manicomi, de donar veu als pacients, es va fer amb la col·laboració de tots els implicats, que sentíem l'hospital i el projecte d'obertura com a nostres. Era un patrimoni col·lectiu que cuidàvem com a propi d'una manera lúdica i natural. Tot es discutia. Era un treball laboriós, pesat. Es buscava un significat a tot el que es feia. Definíem formes de treball diferents i buscàvem referents. L'any 1980, vam organitzar les jornades de l'Associació Espanyola de Psiquiatria i vam convidar els psiquiatres Franco Basaglia, Carlos Castilla del Pino i altres professionals espanyols i catalans. Durant aquells anys també vam celebrar moltes altres jornades, en què vam convidar intel·lectuals i polítics més propers. L'objectiu d'aquells seminaris era fer una autoreflexió, sensibilitzar la societat explicant la nostra tasca

diària, i buscar aliances amb altres institucions i sectors. L'any 1986, a la Jornada Psiquiatria i Societat hi van participar Joaquim Nadal (aleshores alcalde de Girona), Fernando Saverter i Eugeni Trias (filòsofs), i al debat «Felicitat i salut mental» de l'any 1987 hi van participar Josep Maria Terricabras, Emilio Lledó, Narcís Comadira i Félix de Azúa.

Cada equip comarcal va créixer segons les seves necessitats, possibilitats i la col·laboració de les administracions locals. Tots els equips, de manera progressiva, van anar obrint els centres de salut mental, els hospitals de dia, pisos assistits; es van establir coordinacions amb metges del CAP..., fins a instaurar la Xarxa de Salut Mental de Girona. Posteriorment, la Xarxa s'ha desenvolupat segons els canvis sociopolítics i les direccions de cada moment, però és indubtable que res de tot això no hauria estat possible sense la il·lusió, la implicació i la valentia de tots els qui vam compartir aquella etapa.